

РАВИШҶОИ МУОСИРИ МЕТОДОЛОҒИ ДАР ТАҲЛИЛИ ИҚТИДОРИ САНОАТИИ МИНТАҚА	<i>Ҳафиззода Насиба, докторанти ДДҲБСТ, муовини директор оид ба таълим ва идораи сифати таҳсилот дар филиали Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон дар шаҳри Исфара (Хучанд, Тоҷикистон)</i>
СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ И МЕТОДОЛОГИЯ АНАЛИЗА ИННОВАЦИОННОГО ПРОМЫШЛЕННОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНА	<i>Хафиззода Насиба, докторант ТГУПБП, заместитель директора по учебной работе и управлению качеством образования филиала Технологического университета Таджикистана в г. Исфаре (Худжанд, Таджикистан)</i>
MODERN METHODS AND METHODOLOGY FOR ANALYZING THE INNOVATIVE INDUSTRIAL POTENTIAL OF A REGION	<i>Khafizzoda Nasiba, doctoral candidate at the TSULBP, deputy director for academic affairs and aducation quality management under the Isfara Branch of the Technological University of Tajikistan (Khujand, Tajikistan) e-mail: sharopova89@inbox.ru</i>

Чанбаҳои методологии арзёбии иқтисодиёти минтақа баррасӣ шудааст. Дар он усулҳо ва нишондиҳандаҳои асосии муайян намудани иқтисодиёти минтақа, инчунин принципҳои интихоб ва татбиқи методҳои таҳлилии ба риштаи таҳлил кашида шудаанд. Зарурати таҳияи усулҳои дақиқ, ҳамаҷониба ва мутобиқ ба хусусиятҳои минтақавӣ барои арзёбии имкониятҳои истеҳсолӣ ва захираҳои саноатию минтақаҳо асоснок карда шудааст. Дар таҳқиқот усулҳои таҳлили низомманд, муқоисавӣ, омории ва коэффисиентӣ истифода гардида, нишондиҳандаҳои истеҳсолӣ, захиравӣ ва иқтисодии минтақа ҳамчун заминаи арзёбии иқтисодиёти саноатӣ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Барои муайян намудани сатҳи истифодаи иқтисодиёти муносибати маҷмӯӣ ба таҳлили иқтисодиёти воқеӣ ва истифоданаишуда, инчунин таъсири омилҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва табиӣ ба имкониятҳои истеҳсолии минтақа татбиқ карда шудааст. Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, ки арзёбии ҳамаҷонибаи иқтисодиёти саноатӣ барои ошкор намудани захираҳои истифоданаишуда, баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот ва таҳияи самтҳои афзалиятноки рушди саноатию минтақа аҳамияти муҳим дорад. Маводди пешниҳодшуда барои тақмили механизмҳои банақшагирии стратегӣ, истифодаи самаранокии иқтисодҳои истеҳсолӣ ва қабули қарорҳои асоснок дар сатҳи минтақавӣ замина фароҳам меорад.

Калидвожаҳо: иқтисодиёти саноатӣ; иқтисодиёт; минтақа; арзёбӣ; усулҳо; нишондиҳандаҳо; методҳо; таҳлилии; имкониятҳо; захираҳо

Рассмотрены методологические аспекты оценки промышленного потенциала региональной экономики. Представлены основные методы и показатели определения промышленного потенциала, а также принципы отбора и применения аналитических методов. Обосновывается необходимость разработки точных комплексных методов оценки производственных возможностей и промышленных ресурсов регионов, адаптированных к региональным особенностям. Применены методы системного, сравнительного, статистического и коэффициентного анализа, а производственные, ресурсные и экономические показатели региона рассмотрены в качестве основы для оценки промышленного потенциала. Для определения уровня его использования применён комплексный подход к анализу фактически используемого и неиспользуемого потенциала, а также учтено влияние экономических, социальных и природных факторов на

производственные возможности региона. Показано, что комплексная оценка промышленного потенциала имеет важное значение для выявления неиспользуемых резервов, повышения эффективности производства и определения приоритетных направлений регионального промышленного развития. Представленные материалы создают основу для совершенствования механизмов стратегического планирования, эффективного использования производственных мощностей и принятия обоснованных решений на региональном уровне.

Ключевые слова: промышленный потенциал; региональная экономика; методы оценки; показатели; анализ; производственные возможности; ресурсы; принципы

The article examines the methodological aspects of assessing the industrial potential of a regional economy. It presents the primary methods and indicators for determining industrial potential, as well as the principles governing the selection and application of analytical methods. The study substantiates the need to develop precise, comprehensive methods for assessing the production capabilities and industrial resources of regions—methods that are adapted to specific regional characteristics. Methods of systems, comparative, statistical, and ratio analysis were employed, with the region's production, resource, and economic indicators serving as the basis for assessing its industrial potential. To determine the level of utilization, a comprehensive approach was applied to analyze both the potential actually in use and that remaining untapped, while also accounting for the impact of economic, social, and natural factors on the region's production capabilities. It is demonstrated that a comprehensive assessment of industrial potential is crucial for identifying untapped reserves, enhancing production efficiency, and determining priority areas for regional industrial development. The material presented provides a foundation for improving strategic planning mechanisms, ensuring the efficient use of production capacities, and making informed decisions at the regional level.

Key-words: industrial potential; regional economy; methods of assessment; indicators; analysis; industrial opportunities; resources; principles

Мубрамияти мавзӯ. Мубрамияти мавзӯ. Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 68 шаҳру ноҳия иборат буда, аз ин шумора 8 шаҳр ва 10 ноҳия дар ҳайати вилояти Суғд ҷойгир мебошанд [1, с. 56–57]. Барои ноил шудан ба ҳадафҳои стратегии рушди иқтимоию иқтисодии кишвар, дар шаҳру ноҳияҳо барномаҳои стратегӣ, соҳавӣ, рушди иқтимоию иқтисодӣ ва дигар санадҳои дурнамои рушд таҳия ва марҳила ба марҳила амалӣ карда мешаванд. Татбиқи самаранокии ин барномаҳо ба таҳкими иқтисодии инноватсионии минтақаҳо, баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисодиёт ва таъмини рушди устувори онҳо мусоидат менамояд.

Бо мақсади таъмин намудани арзёбии самаранокии татбиқи ҳадафҳо ва вазифаҳои пешбинишуда, инчунин назорати раванди рушди иқтимоию иқтисодӣ ва саноатикунонии минтақаҳо, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қарори № 615 аз 29 декабри соли 2018 ҳуҷҷати меъёрии «Қоидаҳои гузаронидани мониторинг ва арзёбии иҷрои санадҳои стратегӣ дар сатҳи миллий, соҳавӣ ва барномаҳои рушди минтақавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро қабул намудааст [2]. Тибқи талаботи ин ҳуҷҷат, натиҷаҳои татбиқи санадҳои стратегӣ дар асоси низоми нишондиҳандаҳои мониторинг ва арзёбӣ таҳлил гардида, имконияти таҳияи моделҳои гуногуни пешгӯии рушд ва муайян намудани роҳҳои ноил шудан ба ҳадафҳои стратегӣ фароҳам оварда мешавад.

Тавре ки дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 зикр гардидааст, яке аз нишондиҳандаҳои муҳими рушди иқтисодӣ афзоиши ҳаҷми

истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ мебошад. Аз ҷумла, дар муқоиса бо соли 2015 (бо қабули он ҳамчун 100 фоиз), тибқи сценарияи индустриалӣ ҳаҷми истеҳсоли саноатӣ бояд то 400 фоиз ва тибқи сценарияи индустриалӣ-инноватсионӣ то 510 фоиз афзоиш ёбад [3, с. 82–83]. Ноил шудан ба чунин нишондиҳандаҳо татбиқи механизмҳои муосири банақшагирӣ, мониторинг, арзёбӣ ва истифодаи самараноки иқтисодии иқтисодиёти истеҳсоли минтақаҳо тақозо менамояд.

Нишондиҳандаҳои мазкур аз он шаҳодат медиҳанд, ки зарурати таҳия ва татбиқи моделҳои алтернативӣ ва вариативии рушди ҳар як шаҳру ноҳия ба миён омадааст. Чунин моделҳо бояд бо тақия ба таҳлили ҳамҷонибаи вазъи иҷтимоию иқтисодӣ ва иқтисодии рушди минтақаҳо таҳия гардида, ба баланд бардоштани рақобатпазирии истеҳсоли маҳсулоти ватанӣ таҳти тамғаи «Дар Тоҷикистон истеҳсол шудааст», инчунин рушди иқтисодии истеҳсоли корхонаҳои вилояти Суғд равона карда шаванд.

Ин масъалагузори бо моҳияти мафҳуми «идоракунии рақобатпазирӣ», ки аз ҷониби В.А. Быков ва Е.И. Комаров пешниҳод шудааст, ҳамоҳанг мебошад. Ба андешаи онҳо, «глобализатсияи муосири иқтисоди ҷаҳонӣ воқеияти объективие мебошад, ки ба фаъолияти корхонаҳо, минтақаҳо ва кишварҳо таъсири амиқ расонида, барои ташаккул ва таҳкими рақобатпазирии онҳо заминаи устувор фароҳам меорад» [4, с. 3]. Ҳамзамон, назарияи Г. Хамел ва К.К. Прахалад оид ба ташаккули бозорҳои оянда ва рушди афзалиятҳои рақобатӣ низ аҳамияти илмӣ масъалаи мазкурро таъкиф мебахшад [5, с. 22].

Дар адабиёти илмӣ иқтисодии инноватсионии минтақа ҳамчун маҷмуи захираҳои инсонӣ, молиявӣ, истеҳсолӣ, техникӣ ва ташкилӣ, инчунин имкониятҳои мавҷудаи минтақа барои офаридан, татбиқ ва паҳн намудани технологияҳо, маҳсулот ва хизматрасониҳои нав маънидод карда мешавад. Моҳияти ин мафҳум қобилияти минтақа барои истифодаи самараноки имкониятҳои инноватсионӣ ба манфиати рушди устувори иқтисодӣ ва баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирии онро ифода менамояд.

Масъалаҳои арзёбӣ ва таҳлили иқтисодии инноватсионии минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар як қатор таҳқиқоти илмӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд. Аз ҷумла, дар асари Х.М. Муҳаббатова «Мушкилоти истифодаи табиат дар минтақаҳои кӯҳии Тоҷикистон» [6, с. 22] ва маҷмуаи илмӣ «Масъалаҳои мубрами рушди иқтисодиёти минтақавӣ», таҳти таҳрири умумии Ҳ.А. Одинаев [7], ҷанбаҳои гуногуни рушди иқтисодиёти минтақавӣ, истифодаи захираҳо ва баланд бардоштани иқтисодии инноватсионӣ мавриди таҳлили амиқ қарор гирифтаанд. Натиҷаҳои ин таҳқиқот ҳамчун заминаи назариявӣ ва методологии таҳқиқоти мазкур истифода шудаанд.

Дар ин замина, андешаи Х. Умаров низ аҳамияти махсус дорад. Ба андешаи ӯ, «хавфҳои дохилӣ ва берунӣ метавонанд ба рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кишвари дорои иқтисодиёти дар ҳоли рушд таъсири манфӣ расонанд. Таҳлил нишон медиҳад, ки хавфҳои мавҷудаи рушди иқтисоди миллӣ, пеш аз ҳама, ба сатҳи пасти рақобатпазирии иқтисодиёт, ақибмонии технологӣ, сатҳи нокифояи фаъолияти инноватсионӣ ва самаранокии пасти сармоягузори ба сармояи асосӣ алоқаманд мебошанд. Ин омилҳо дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 низ ҳамчун яке аз таҳдидҳои рушди иқтисодӣ баррасӣ гардидаанд» [8, с. 22]. Ин нуқтаи назар зарурати таҳкими иқтисодии инноватсионии минтақаҳо, рақамизатсияи истеҳсолот ва истифодаи технологияҳои муосирро ҳамчун омилҳои асосии баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ боз ҳам асоснок менамояд.

Асосҳои илмӣ ва методологии масъалаи илмӣ. Асосҳои илмӣ ва методологии масъалаи илмӣ. Асоси назариявии таҳқиқот ба концепсияҳои иқтисодиёти инноватсионӣ, рушди минтақавӣ, рақобатпазирӣ, моделсозии иқтисодӣ ва дурнамасозии рушди иҷтимоию иқтисодӣ таъия менамояд. Дар адабиёти илмӣ инноватсия ҳамчун яке аз

омилҳои муҳими таъмини рушди устувори иқтисодиёт, баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот ва рақобатпазирии субъектҳои хоҷагидорӣ арзёбӣ мегардад.

Тибқи таърифи пешниҳодшуда, «инноватсия ва фаъолияти инноватсионӣ истифодаи натиҷаҳои фаъолияти зеҳнӣ (илмӣ-техникӣ) дар соҳаҳои гуногуни ҷомеа буда, ба такмил додани равандҳои фаъолият ва натиҷаҳои он равона гардидааст» [9, с. 22]. Ба андешаи Д.М. Гвишиани, «инноватсия раванди мураккабест, ки эҷод, паҳнкунии ва истифодаи воситаҳои навро бо мақсади қонеъ намудани талаботи мавҷуда ё ташаккули талаботи нав дар бар мегирад» [10, с. 22]. Аз ин бармеояд, ки инноватсия на танҳо офаридани технология ё маҳсулоти нав, балки татбиқи амалии он дар фаъолияти истеҳсолӣ ва идоракунии низ мебошад.

Бо таъя ба ин назарияҳо, мафҳуми инноватсия дар раванди саноатикунории босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти махсус касб менамояд. Тавре ки дар рӯзномаи «Оҷонсии содироти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» қайд шудааст, ба даҳгонаи маҳсулоти асосии содиротии саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон маъдан ва концентратҳо (617,9 млн. доллар), сурма ва маҳсулоти он (499,8 млн. доллар), алюминии аввалия (245,4 млн. доллар), нерӯи барқ (141,2 млн. доллар), китобу рӯзномаҳо (122,8 млн. доллар), мис (60,0 млн. доллар), ангишт (22,0 млн. доллар), оби маъданӣ (14,1 млн. доллар), сурби хом (8,0 млн. доллар), инчунин асбобу таҷҳизоти кайҳонӣ (7,6 млн. доллар) дохил мешаванд. [11, с.7]. Ин нишондиҳандаҳо аз мавҷудияти имкониятҳои воқеии рушди истеҳсолоти содиротгаро ва зарурати диверсификатсияи сохтори саноати миллии шаҳодат медиҳанд.

Дар ин замина, масъалаи истифодаи усулҳои моделсозӣ ва ояндабинӣ барои муайян намудани самтҳои афзалиятноки рушди саноати минтақаҳо аҳамияти хос пайдо мекунад. Аз ҷумла, дар доираи таҳқиқоти мазкур чунин масъалагузориҳои илмӣ пешниҳод мегардад: агар дар ноҳияи Ашт, ки масоҳати он 2790 км² буда, аз 8 ҷамоати деҳот ва 59 деҳа иборат аст [12, с. 87], имконияти ташкили даҳ корхонаи саноатии нав мавҷуд бошад, чойгиркунии ва афзалиятнокии онҳо бояд дар асоси кадом меъёрҳои илмӣ муайян карда шавад?

Аз нигоҳи методологияи таҳқиқот, интиҳоби чунин корхонаҳо бояд бо назардошти маҷмӯи омилҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ амалӣ гардад. Ба чунин омилҳо захираҳои табиӣ ва ашёи хом, имкониятҳои инфрасохторӣ, иқтисодии энергетикӣ, захираҳои меҳнатӣ, омодагии минтақа ба татбиқи технологияҳои рақамӣ ва навовариҳо, вазъи экологӣ, имкониятҳои содиротӣ, рушди иқтисодиёти фаромарзӣ ва сатҳи рақобатпазирии истеҳсолот дохил мешаванд.

Аз ин рӯ, дар таҳқиқоти мазкур пешниҳод мегардад, ки модели илмӣ интиҳоби самтҳои афзалиятноки саноатикунории ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия карда шавад. Ин модел бо истифода аз усулҳои арзёбии бисёрмеъёрӣ, моделсозии иқтисодӣ, таҳлили сценарияҳо ва дурнамозии стратегӣ асоснок гардида, метавонад ҳамчун воситаи илмӣ-амалӣ барои банақшагирии рушди минтақавӣ, ҷалби сармоягузорӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисодиёти минтақаҳо истифода шавад.

1. Корхонаҳои истеҳсоли маҳсулоти агросаноатӣ. Бо дарназардошти захираҳои фаровони замин ва иқтисодии баланди истеҳсолоти кишоварзӣ, корхонаҳои коркард ва истеҳсоли маҳсулоти агросаноатӣ (аз ҷумла, коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, истеҳсоли маҳсулоти озуқаворӣ, консерва ва меваҳои хушк) бояд дар ҷойи аввал қарор гиранд. Ин корхонаҳо

метавонанд ба баланд бардоштани сатҳи таъмини амнияти озуқаворӣ ва ҳифзи муҳити зист мусоидат намоянд.

2. Корхонаҳои истеҳсоли масолеҳи сохтмонӣ. Бо дарназардошти захираҳои маъданӣ ва сангҳои табиӣи ноҳия, таъсиси корхонаҳои истеҳсоли масолеҳи сохтмонӣ (аз ҷумла, плита, хишт, бетон ва дигар масолеҳи сохтмонӣ) ба рушди инфрасохтор ва соҳаи сохтмон мусоидат хоҳад намуд.

3. Корхонаҳои коркард ва истеҳсоли намаки ош. Истеҳсол ва коркарди намаки ош дар ноҳияи Ашт яке аз самтҳои муҳими саноати истихроҷ ва коркард ба ҳисоб меравад, ки бо дарназардошти захираҳои табиӣ ва иқтисодии ноҳия метавонад дар рушди соҳа ва қонеъ гардонидани талаботи бозорҳои дохилӣ ва хориҷӣ нақши муҳим дошта бошад. Ноҳияи Ашт, ки дар шимоли Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойгир аст, дорои захираҳои назарраси маъданӣ, аз ҷумла намаки ош мебошад, ки барои рушди соҳаи истихроҷ ва коркарди он имкониятҳои мусоид фароҳам меорад.

4. Корхонаҳои истеҳсоли электроника ва таҷҳизоти технологӣ. Вобаста ба сатҳи омодагии ноҳия барои татбиқи технологияҳои нав, таъсиси корхонаҳои истеҳсоли таҷҳизоти электронӣ ва технологияҳои иттилоотӣ метавонад ба баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот ва рақобатпазирии он мусоидат намояд.

5. Корхонаҳои истеҳсоли энергетикаи сабз. Бо дарназардошти захираҳои табиӣ ва имкониятҳои экологӣ, таъсиси корхонаҳои истеҳсоли энергияи барқароршаванда (энергияи офтобӣ, обӣ ва бодӣ) метавонад ҳамчун яке аз самтҳои стратегияи рушди саноат ба рушди устувори экологӣ ва коҳиш додани таъсири манфӣ ба муҳити зист мусоидат намояд.

6. Корхонаҳои истеҳсоли маводи шифой ва дорусозӣ. Бо рушди соҳаи тандурустӣ ва афзоиши талабот ба маҳсулоти дорусозӣ, таъсиси корхонаҳои истеҳсоли доруҳои тиббӣ ва маҳсулоти шифобахши табиӣ метавонад ба беҳтар гардидани сатҳи саломатии аҳоли ва рушди саноати дорусозӣ мусоидат намояд.

7. Корхонаҳои коркард ва истеҳсоли қум ва шағал. Бо истифодаи захираҳои маъданиӣи ноҳия, таъсиси корхонаҳои коркард ва истеҳсоли қуму шағал барои эҳтиёҷоти соҳаи сохтмон метавонад дар таъмини рушди инфрасохтори минтақавӣ, инчунин сохтмони роҳҳо ва биноҳо нақши муҳим дошта бошад.

8. Корхонаҳои истеҳсоли маҳсулоти ҳӯроквории экологӣ. Бо дарназардошти рушди соҳаи кишоварзӣ ва афзоиши талабот ба маҳсулоти органикӣ, таъсиси корхонаҳои коркард ва истеҳсоли маҳсулоти ҳӯроквории экологӣ (аз ҷумла, зироатҳои органикӣ, гӯшт ва шири органикӣ) метавонад ҳамчун яке аз самтҳои муҳими стратегӣ барои баланд бардоштани сифати маҳсулот ва таҳкими таъминоти озуқаворӣи аҳоли мусоидат намояд.

9. Корхонаҳои коркарди партовҳо. Бо дарназардошти рушди иқтисоди сабз ва таваҷҷуҳ ба ҳифзи муҳити зист, таъсиси корхонаҳои коркарду бозистеҳсол (рециклинги) партовҳо метавонад ба беҳтар гардидани вазъи экологӣ ва истеҳсоли маҳсулоти нави барои саноат ва истеъмол зарур мусоидат намояд.

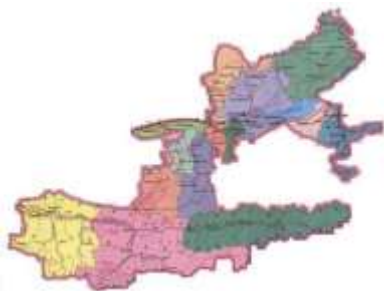
10. Корхонаҳои сайёҳӣ ва хизматрасонӣ. Бо дарназардошти захираҳои табиӣ ва манзараҳои зебои ноҳия, рушди корхонаҳои соҳаи сайёҳӣ ва хизматрасонӣ (аз ҷумла, хизматрасониҳои ҳӯрокворӣ, истироҳатӣ ва дигар намудҳои хизматрасонӣ) метавонад ба рушди иқтисодиёти ноҳия мусоидат намояд. Ин самт барои рушди иқтисодиёти фаромарзӣ, ҷалби сармоягузорӣ ва муаррифии имкониятҳои минтақа аҳамияти муҳим дорад. Ҳамзамон, омодагӣ ба татбиқи навгониҳои технологӣ ва баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирии истеҳсолот бояд ба инобат гирифта шавад, то ноҳияи Ашт на танҳо дар сатҳи миллий, балки дар сатҳи байналмилалӣ низ ба талаботи иқтисодиёти муосир ҷавобгӯ бошад.

Бо ҳамин мазмун, барои татбиқи самараноки ин ҳадафҳо ҳар як шаҳру ноҳия бояд бо истифода аз моделҳои таҳлилӣ ва стратегие, ки ба хусусиятҳо ва талаботи минтақа мутобиқ мебошанд, барномаи рушди инноватсионии худро таҳия ва амалӣ намояд. Дар ин раванд иштироки фаъоли ҳамаи кишрҳои чомеа, пеш аз ҳама соҳибкорон ва шахсоне, ки имконияти ҷалби сармояи хориҷиро доранд, аҳаммияти калидӣ дорад.

Аз ин нуқтаи назар, тавре ки Марк Гривен, Чорч Йип ва Вей Вей таъкид менамоянд, ҳангоми интиҳоби моделҳои рушд, пеш аз ҳама, бояд ба он тавачҷуҳ зоҳир карда шавад, ки «инноватсияҳои устувор ба ду омил — эҳтиёҷ ба инноватсия ва имкониятҳои фароҳам овардани шароити зарурӣ барои татбиқи онҳо вобаста мебошанд. Қувваи истеҳсолии пуриқтидори Чин, имкониятҳои васеи сармоягузорӣ, шумораи зиёди соҳибкорон, иқтидори рушди миқёспазир дар бозори дохилӣ, инчунин анъанаҳои илмӣ ва муҳандисии ин кишвар ҳамчун заминаи бозьтимоди ноил шудан ба ин ҳадафҳо хизмат мекунад» [13, с. 20–21].

Бо назардошти ин, барои интиҳоби модели мувофиқи рушди ҳар як шаҳру ноҳия зарур аст, ки дар асоси таҳлили ҳамаҷонибаи имкониятҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва захиравии онҳо қарорҳои асоснок қабул карда шаванд.

Пешниҳодҳо ва тавсияҳо. Бо дарназардошти зарурати интиҳоби моделҳои инкишофи алтернативӣ ва вариативии рушди инноватсионии иқтисодӣ ҳар як шаҳру ноҳия, инчунин бо таъя ба меъёрҳои пешниҳоднамудаи Марк Гривен, Чорч Йип ва Вей Вей, барои ҳамаи 18 шаҳру ноҳияи вилояти Суғд моделҳои мувофиқи рушди иқтисодӣ пешниҳод карда мешаванд. Ин моделҳо бо назардошти хусусиятҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, захираҳои табиӣ, иқтидори истеҳсолӣ, имкониятҳои сармоягузорӣ ва афзалиятҳои рақобатпазирии ҳар як шаҳру ноҳия таҳия гардида, ба таври зерин пешниҳод мешаванд:

Модели рушди иқтисодии алтернативӣ ва инноватсионӣ барои 18 шаҳру ноҳияи вилояти Суғд

Шаҳру ноҳияҳои таҷрибавӣ ва марказҳои тиҷоратӣ. Таҳияи барномаҳои рушди инноватсионӣ бо тақсимбандии марҳилаҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддат бо мақсади муайян намудани самтҳои афзалиятноки фаъолияти соҳибкорӣ, таҳкими муҳити сармоягузорӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти маҳаллӣ.

Рушди индустрияи хурд ва миёна. Фароҳам овардани имкониятҳо барои рушди саноати хурд ва миёна дар ҳар як шаҳру ноҳия бо таъя ба захираҳои маҳаллӣ, иқтидори истеҳсолӣ ва самтҳои афзалиятноки иқтисодӣ.

Технологияҳои муосир ва рушди рақамӣ. Ҷорӣ намудани платформаҳо ва воситаҳои рақамӣ бо мақсади тақмили равандҳои идоракунии, коркард ва истеҳсолот дар шаҳру ноҳияҳо, инчунин баланд бардоштани самаранокии истифодаи технологияҳои муосир.

Шаффофият ва низоми омори маҳаллӣ. Ташаккули низоми муосири мониторинг, ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумоти воқеӣ оид ба нишондиҳандаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии шаҳру ноҳияҳо бо истифода аз системаҳои рақамии идоракунии иттилоот.

Барномаҳои самараноки тақсими захираҳо. Таҳия ва тақмили барномаҳои арзёбии захираҳо, имкониятҳои истеҳсолӣ ва истифодаи самаранокии иқтидори маҳаллӣ барои таъмини рушди устувор ва дарозмуддати минтақаҳо.

Навсозии инфрасохтори нақлиётӣ. Таҳияи нақшаҳои рушди инфрасохтори нақлиётӣ ва роҳсозӣ дар шаҳру ноҳияҳо бо мақсади беҳтар намудани пайвастиҳои байни минтақаҳо, осон намудани дастрасӣ ба бозорҳо ва баланд бардоштани имкониятҳои иқтисодии онҳо.

1. Акселераторҳо ва дастгирии соҳибкории хурд. Татбиқи барномаҳои акселераторӣ барои соҳибкорони маҳаллӣ, ки ба рушди босуръати стартапҳо ва ширкатҳои ҷавон равона шудаанд, бо пешниҳоди роҳнамой, дастгирии молиявӣ, дастрасӣ ба инфрасохтор, курсҳои омӯзишӣ ва дигар захираҳои зарурӣ барои рушди фаъолияти инноватсионӣ.

2. Мошинсозӣ ва рушди саноати корхонаҳои хурду миёна. Таҳия ва татбиқи чорабиниҳо оид ба рушди саноати мошинсозӣ, қорӣ намудани технологияҳои муосир ва таҳкими ҳамкорӣҳои истеҳсолӣ байни минтақаҳои кишвар ва давлатҳои ҳамсоя.

3. Дастгирии занон ва ҷавонон дар истеҳсолот. Таҳия ва татбиқи барномаҳои махсуси дастгирии иштироки занон ва ҷавонон дар соҳаҳои истеҳсолӣ, соҳибкорӣ ва рушди фаъолияти инноватсионӣ дар шаҳру ноҳияҳо.

4. Рушди аграрӣ ва истифодаи захираҳои табиӣ. Таҳия ва татбиқи барномаҳои рушди агросаноатӣ бо истифода аз технологияҳои инноватсионӣ, коркарди самараноки захираҳои табиӣ ва ташаккули низоми устувори истеҳсолоти кишоварзӣ.

5. Таълим ва омодагӣ ба кадрҳо дар соҳаҳои нав. Тақмили низоми таълим ва омӯзиши касбӣ дар самтҳои муосир бо дарназардошти талаботи бозори меҳнати маҳаллӣ ва эҳтиёҷоти рушди иқтисодии минтақаҳо.

6. Энергетика ва истифодаи манбаъҳои барқароршаванда. Татбиқи барномаҳои навсозии низоми энергетикӣ ва истифодаи самараноки манбаъҳои барқароршавандаи энергия дар шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғд.

7. Иқтисодиёти сабз ва ҳифзи муҳити зист. Таҳия ва татбиқи барномаҳои инноватсионии экологӣ барои ҳифзи муҳити зист, кам кардани таъсири манфӣи истеҳсолот ва рушди истеҳсолоти ба технологияҳои сабз асосёфта.

8. Рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ. Тақвияти чорабиниҳо оид ба баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ таҳти тамғаи «Дар Тоҷикистон истеҳсол карда шудааст» дар ҳамаи шаҳру ноҳияҳо.

9. Ҳамкорӣ бо доираҳои байналмилалӣ. Ташаккули муҳити мусоиди ҳамкорӣ бо кишварҳои ҳамсоя ва созмонҳои байналмилалӣ барои рушди иқтисодӣ, ворид намудани технологияҳои муосир ва ҷалби сармоягузорӣ.

10. Ҳамкорӣҳои илмӣ ва инноватсионӣ. Таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои муштаракӣ илмӣ ва инноватсионӣ байни муассисаҳои илмӣ, таълимӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ бо мақсади рушди технологияҳои нав.

11. Сайёҳӣ ва истифодаи захираҳои фарҳангӣ. Таҳия ва татбиқи барномаҳои рушди сайёҳӣ дар асоси захираҳои фарҳангӣ, таърихӣ ва табиӣ минтақаҳо, инчунин тақмили инфрасохтори сайёҳӣ.

12. Созмонҳои ҷамъиятӣ ва рушди иҷтимоии маҳаллӣ. Таҳия ва татбиқи барномаҳои фаъоли ҷамъиятӣ ва иҷтимоӣ, ки ба ҷамоаҳои имкониятҳо ва саъю кӯшишҳои маҳаллӣ барои таъмини рушди устувори шаҳру ноҳияҳо равона шудаанд.

Ҳар як самти пешниҳодшуда дар доираи модели мазкур бо мақсади таҳкими рушди иқтисодӣ, технологӣ ва иҷтимоии шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғд бояд ба татбиқи ҳадафҳои дарозмуддат ва таъмини рушди устувор равона карда шавад. Ин раванд бояд ба принципҳои «Технологияҳои инқилоби ҷоруми саноатӣ», ки аз ҷониби Клаус Шваб пешниҳод гардидааст, мутабиқ бошад. Тавре ки К. Шваб ба қайд менамояд, «технологияҳо ва ҷомеа якдигарро ба таври мутақобил шакл медиҳанд» [14, с. 44].

Ин андешаро олимони тоҷик Ш.М. Саъдиев ва Ф.З. Мирзоева низ дастгирӣ намуда, таъкид менамоянд, ки «ташаккули низоми инноватсионии миллӣ, ки талаботи таъмини фаъолияти инноватсиониро дар сатҳи давлатӣ фаро мегирад, рушди иқтисодии кадрӣ соҳаи илмӣ-техникӣ, баланд бардоштани фаъолияти инноватсионӣ дар корхонаҳои

кишвар ва фароҳам овардани муҳити мусоид барои рушди инноватсияро пешбинӣ менамояд» [15, с. 6].

Аз нуқтаи назари ташаккул ва татбиқи сиёсати инноватсионӣ, андешаи А.В. Барышева ва дигарон низ аҳаммияти назариявӣ дорад. Ба ақидаи онҳо, «таҷрибаи кишварҳои тараққиқарда нишон медиҳад, ки хусусияти асосии татбиқи сиёсати инноватсионӣ дар муқоиса бо сиёсати илмӣ-техникӣ, пеш аз ҳама, дар ҳаҷм ва самаранокии захираҳои мебошад, ки барои ноил шудан ба ҳадафҳои муайян равона карда мешаванд» [16, с. 12].

Хулоса, дар шароити иқтисодии инноватсионӣ, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, татбиқи равишҳои муносири баҳогузори аҳаммияти стратегӣ дорад. Истифодаи онҳо имкон медиҳад, ки самтҳои афзалиятноки рушди саноатӣ, сатҳи истифодаи иқтидорҳои мавҷуда, маҳдудиятҳои технологӣ ва норасоии захираҳои муайян карда шаванд. Илова бар ин, истифодаи таҳлили сценариявӣ ва мониторинги мунтазам барои мутобиқ намудани сиёсати саноатӣ ба талаботи бозорҳои дохилӣ ва байналмилалӣ шароити мусоид фароҳам меорад.

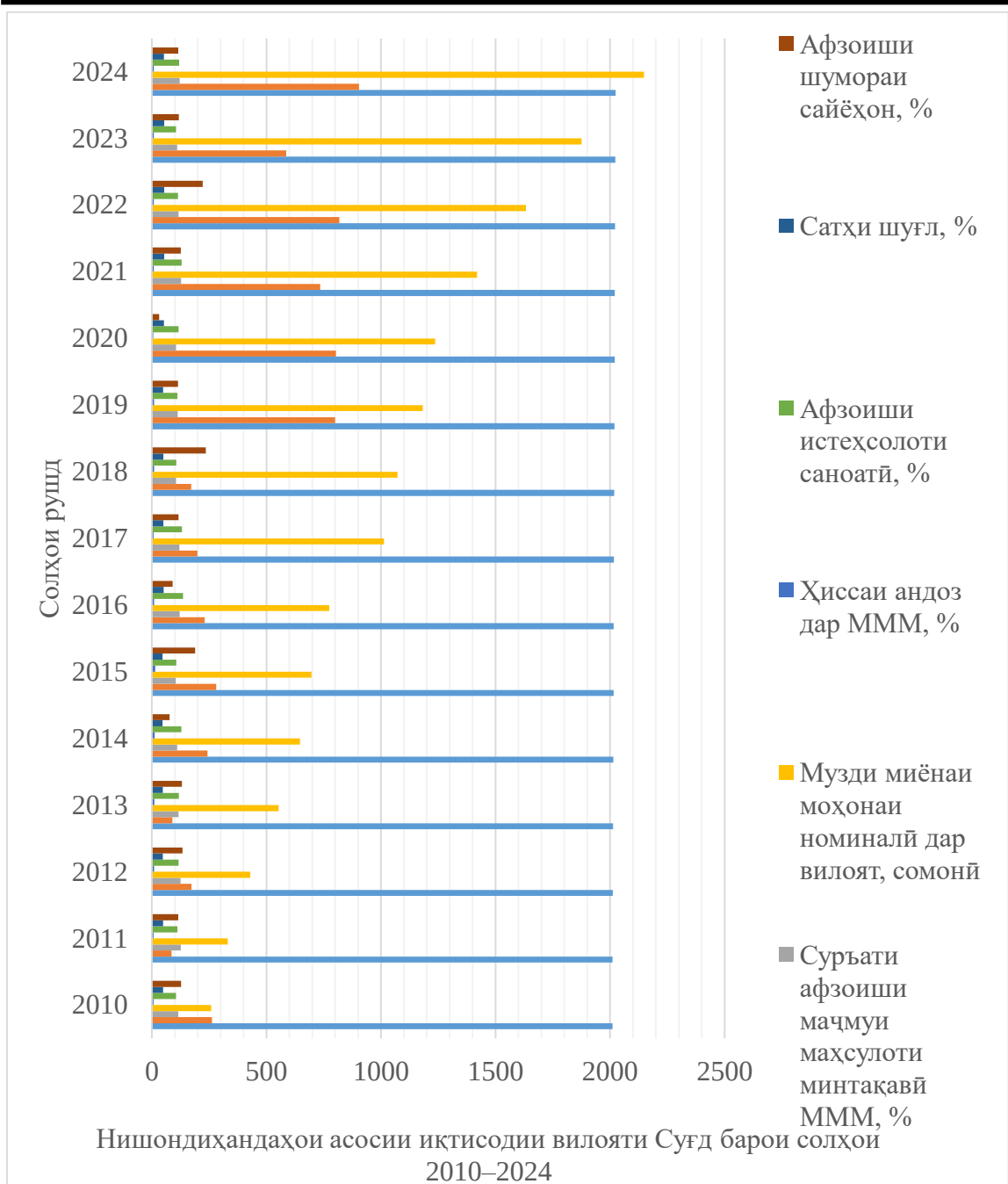
Ҳамин тариқ, тақмили пайвасти равишҳои методии баҳогузори иқтидори саноатии минтақаҳо бояд ба ҳамгирии таҳлилҳои миқдорӣ ва сифатӣ, истифодаи технологияҳои рақамӣ, васеъ намудани базаи иттилоотӣ ва мутобиқсозии усулҳои арзёбӣ ба стандартҳои байналмилалӣ асос ёбад. Танҳо дар ин ҳолат арзёбии илмӣ асоснок гардида, метавонад ҳамчун воситаи самаранокӣ идоракунии стратегӣ, баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва таъмини рушди устувори саноатии минтақавӣ хизмат намояд.

Иқтидори саноатии минтақаҳо ҳамчун қисми таркибии иқтидори истеҳсолии миллӣ тавассути низоми нишондиҳандаҳои миқдорӣ ва сифатӣ арзёбӣ мегардад. Ин нишондиҳандаҳо сатҳи тамаркузи истеҳсолот, дараҷаи истифодаи иқтидорҳои мавҷуда, самаранокии истифодаи захираҳо ва имкониятҳои навсозии технологиро инъикос менамоянд. Дар шароити иқтисодии трансформатсионӣ таҳлили чунин нишондиҳандаҳо аҳаммияти стратегӣ дошта, барои муайян намудани самтҳои афзалиятноки сиёсати саноатӣ заминаи зарурӣ фароҳам месозад.

Бинобар ин, зарур шуморида мешавад, ки нишондиҳандаҳои асосии иқтисодии вилояти Суғд барои давраи солҳои 2010–2024 мавриди таҳлил қарор дода шуда, натиҷаҳои он дар диаграммаи 1 пешниҳод гарданд.

Маълумоти диаграмма тамоюли тағйирёбии нишондиҳандаҳои асосии иқтисодии вилояти Суғдро дар давраи солҳои 2010–2024 инъикос менамояд. Таҳлил нишон медиҳад, ки байни ҳаҷми сармоягузорӣ ва нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодӣ робитаи муайян вучуд дорад, вале хусусияти ин робита дар даврҳои гуногун яқсон набудааст.

Ҳаҷми сармоягузорӣ дар маҷмӯъ тамоюли афзоишро нишон медиҳад, ҳарчанд дар баъзе даврҳо тағйироти назаррас ба мушоҳида мерасад. Аз ҷумла, коҳиши ҳаҷми сармоягузорӣ дар солҳои 2011, 2013 ва 2018 ба назар мерасад, ки метавонад бо таъсири омилҳои дохилӣ ва берунӣ, тағйирёбии шароити иқтисодӣ, сатҳи фаъолияти сармоягузорӣ ва дигар равандҳои макроиқтисодӣ вобаста бошад.

Манбаъ: тартиб додаи муаллиф дар асоси маълумоти оморӣ [12, с. 117].

Ин таомюлро метавон бо таъсири бухронҳои молиявии минтақавӣ ва ҷаҳонӣ, тағйирёбии конъюнктураи нархҳо дар бозори ашёи хом, инчунин ислоҳоти сохторӣ дар сиёсати дохилии сармоягузорӣ шарҳ дод. Дар баробари ин, афзоиши назарраси ҳаҷми сармоягузорӣ дар солҳои 2019, 2020 ва махсусан соли 2024 (904,1 млн. доллар) ба назар мерасад. Ин ҳолат нишон медиҳад, ки муҳити сармоягузорӣ ба маҷмӯи омилҳои дохилӣ ва берунӣ ҳассос буда, тағйирёбии онҳо метавонад ба динамикаи сармоягузорӣ таъсири мустақим расонад.

Суръати афзоиши МММ (маҳсулоти минтақавии маҷмӯӣ) дар давраи таҳлилшаванда асосан

дар сатҳи баланд нигоҳ дошта шуда, аз 100 фоиз зиёд мебошад, ки аз мавҷудияти тамоюли рушди устувори иқтисодӣ шаҳодат медиҳад. Нишондиҳандаи баландтарини афзоиши МММ дар соли 2021 ба қайд гирифта шуда, 127,02 фоизро ташкил додааст, ки бо сатҳи баланди сармоягузорӣ (734,6 млн. доллар) мувофиқат менамояд. Ин ҳолат нишон медиҳад, ки рушди иқтисодӣ метавонад ҳамчун омилҳои муҳими ҷалби сармоягузорӣ баромад намояд.

Музди миёнаи моҳонаи номиналӣ дар вилоят дар тамоми давраи таҳлилшаванда тамоюли устувори афзоишро нишон дода, аз 258,79 сомонӣ дар соли 2010 то 2148,16 сомонӣ дар соли 2024 расидааст. Ин раванд аз баланд гардидани сатҳи даромади аҳоли шаҳодат дода, метавонад ба афзоиши талаботи дохилӣ ва ташаккули муҳити мусоиди иқтисодӣ барои рушди соҳибкорӣ ва сармоягузорӣ мусоидат намояд.

Ҳиссаи андоз дар МММ тағйирёбии нисбатан муътадил доштааст. Афзоиши ин нишондиҳанда дар баъзе солҳо, аз ҷумла соли 2015 (13,97 фоиз), метавонад ба зиёд гардидани бори андозӣ ва таъсири эҳтимолии он ба фаъолияти сармоягузорӣ алоқаманд бошад. Дар баробари ин, коҳиши ҳиссаи андоз дар баъзе давраҳо, аз ҷумла соли 2020 (6,34 фоиз), метавонад барои фароҳам овардани шароити мусоидтар чиҳати рушди фаъолияти иқтисодӣ замина гузорад.

Афзоиши ҳаҷми истеҳсолоти саноатӣ яке аз омилҳои муҳими мусбати рушди иқтисодии минтақа ба ҳисоб меравад. Масалан, солҳои 2016 (135,3 фоиз) ва 2017 (131,5 фоиз) сатҳи баланди афзоиши истеҳсолоти саноатиро нишон медиҳанд, ки бо сатҳи нисбатан баланди сармоягузорӣ ҳамроҳанг мебошад. Ин вобастагӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки рушди бахши саноат метавонад ҳамчун омилҳои муҳими ҷалби сармоягузорӣ ва таҳкими иқтисодии минтақа хизмат намояд.

Сатҳи шуғл дар давраи таҳлилшаванда нисбатан устувор буда, дар ҳудуди аз 46,6 то 53,4 фоиз тағйир ёфтааст. Афзоиши нишондиҳандаи шуғл, махсусан баъд аз соли 2020, аз бехтар гардидани вазъи бозори меҳнат ва фароҳам омадани имкониятҳои нави иқтисодӣ шаҳодат медиҳад.

Нишондиҳандаи шумораи сайёҳон дар давраи таҳлилшаванда тағйирёбии назаррас доштааст. Аз ҷумла, коҳиши шадиди он дар соли 2020 (31,1 фоиз) асосан бо таъсири маҳдудиятҳои вобаста ба пандемия алоқаманд мебошад. Бо вучуди ин, баъд аз соли 2020 раванди барқароршавии босуръати соҳа ба мушоҳида расида, дар соли 2022 афзоиши 222,3 фоизӣ ба қайд гирифта шудааст. Ин ҳолат нишон медиҳад, ки соҳаи сайёҳӣ ба таъсири омилҳои беруна ҳассос буда, ҳамзамон дорои иқтисодии баланди барқароршавӣ ва рушди минбаъда мебошад.

Хулоса, таҳлил нишон медиҳад, ки: сармоягузорӣ ба маҷмӯи омилҳо, аз ҷумла рушди МММ, сатҳи фаъолияти саноатӣ ва афзоиши музди меҳнат вобастагӣ дорад; омилҳои андозбандӣ ва таъсири омилҳои берунаи иқтисодӣ метавонанд ба фаъолияти сармоягузорӣ таъсири манфӣ расонанд; соҳаҳои саноат ва сайёҳӣ ҳамчун самтҳои муҳими рушди иқтисодӣ ва афзоиши иқтисодии минтақавӣ баромад менамоянд.

Бо вучуди мавҷудияти тамоюлҳои мусбати рушди иқтисодӣ, яке аз мушкилоти асосӣ сатҳи нокифояи таҷдиди технологӣ ба ҳисоб меравад. Тақрибан 55 фоизи корхонаҳои саноатӣ бо таҷҳизоти муосир таъмин мебошанд. Ин ҳолат боиси паст гардидани ҳосилнокии меҳнат, афзоиши хароҷоти истеҳсолӣ ва маҳдуд шудани имкониятҳои рақобатпазирии корхонаҳо дар бозорҳои байналмилалӣ мегардад.

Аз нуқтаи назари назарияи рушди инноватсионӣ, маҳдудияти технологӣ метавонад ба коҳиши самаранокии истеҳсолот, суст гардидани равандҳои навсозӣ ва маҳдуд шудани имконияти ташкили арзиши иловашуда оварда расонад. Бинобар ин, баланд бардоштани сатҳи таҷдиди технологӣ, ҷорӣ намудани навгониҳои истеҳсолӣ ва рушди иқтисодии

инноватсионии корхонаҳо бояд ҳамчун яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати саноатии минтақа муайян карда шавад.

Иқтидорҳои стратегии инноватсионӣ дар афзоиши иқтидори саноатии минтақаҳо бо таваҷҷуҳ ба ҳаҷм ва самтҳои муҳиме равона гардидаанд, ки барои таъмини рушди устувори иқтисодӣ ва технологӣ заруранд. Модернизатсия ва навсозии технологӣ, таҷдиди фондҳои асосӣ, рушди инфрасохтори инноватсионӣ ва таҳкими сармояи инсонӣ аз ҷумлаи самтҳои муҳимтарине мебошанд, ки ба таъмини рушди устувор ва баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот мусоидат менамоянд.

Илова бар ин, таҳкими муҳити институтсионалӣ ва фароҳам овардани шароити мусоиди сармоягузорӣ барои ҷалби технологияҳои пешрафта дар рушди инноватсионӣ нақши муҳим мебозад. Модернизатсияи технологӣ, ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ ва автоматизатсия ба баланд гардидани ҳосилнокии меҳнат ва самаранокии истеҳсолот мусоидат намуда, барои баланд бардоштани рақобатпазирии саноати минтақаҳо замина фароҳам меорад.

Таҷдиди фондҳои асосӣ ва иваз намудани таҷҳизоти фарсуда дар корхонаҳои саноатии калон ва миёна имкон медиҳад, ки инфрасохтор ва равандҳои истеҳсолӣ ба талаботи муосир мутобиқ гарданд. Рушди паркҳои технологӣ ва минтақаҳои озоди иқтисодӣ ҳамчун механизмҳои муҳими рушди инноватсионӣ ва ҷалби сармоягузориҳои мустақим хизмат намуда, дар натиҷа ба таҳкими самаранокии иқтисодӣ ва рақобатпазирии минтақаи мусоидат менамоянд.

Таҳкими сармояи инсонӣ ва тақмили низоми таҳсилоти касбӣ мутобиқи талаботи муосир барои омода намудани кадрҳои соҳибхтисос, ки метавонанд ба рушди технологӣ ва инноватсионӣ мусоидат намоянд, аҳамияти муҳим дорад. Муҳити институтсионалии муосир, ки ба таҳкими заминаҳои ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ ва васеъ намудани имкониятҳои сармоягузорӣ мусоидат менамояд, низ дар рушди иқтисодиёти минтақаҳо нақши муҳим мебозад.

Барномаҳои давлатӣ, аз ҷумла Стратегияи рушди саноат, ки ба баланд бардоштани сатҳи истифодаи иқтидорҳои истеҳсолӣ ва диверсификатсияи сохтори истеҳсолот равона шудаанд, метавонанд ба таҳкими устувори иқтисоди миллӣ ва афзоиши саҳми соҳаи саноат дар ММД мусоидат намоянд. Татбиқи ин ҳадафҳо дар оянда ба рушди иқтисодии минтақаҳо ва баланд бардоштани рақобатпазирии кишвар мусоидат хоҳад кард.

ПАЙНАВИШТ:

1. *Тақсироти маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон*. – Душанбе.: ҶДММ “Эр-граф”. 2017. – 575 с.
2. *Правила проведения мониторинга и оценки реализации стратегических документов национального уровня, отраслевых и региональных программ развития в Республике Таджикистан (Постановление правительства Республики Таджикистан от 29 декабря 2018 года, № 615)*. – Душанбе, 2019. – 29 с.
3. *Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030*. – Душанбе.: ҶДММ «Контраст», 2016. – 87 с.
4. *Быков А., Комаров Е. И. Управление конкурентоспособностью: учеб. пособие*. – Москва: РИОР: ИНФРА-М, 2013. – 276 с.
5. *Хамел Г., Прахалад К.К. Конкурируя за будущее: создание рынка завтрашнего дня / пер. с англ.* – Москва: Олимп-Бизнес, 2002. – 288 с.
6. *Мухаббатова Х. М. Проблемы природопользования в горных регионах Таджикистана*. – Душанбе: Дониш, 2015. – 565 с.
7. *Актуальные вопросы развития региональной экономики / Коллективная монография / Под общ. ред. Х. А. Одинаева*. – Душанбе: ЭР-граф, 2023. – 344 с.
8. *Умаров Х., Носирзода Х.С. Идоракунии инноватсионии соҳаҳои афзалиятноки иқтисоди миллӣ // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ - иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ*. – Душанбе, 2003. - № 4. – С. 14 - 21.
9. *Инновационный менеджмент: учеб. пособие*. – Санкт-Петербург: Наука, 2000 – 170 с.

10. Гвишиани Д.М. Дialeктико-материалистическое основание системных исследований // Дialeктика и системный анализ. – Москва: Наука, 1986. – 336 с.
11. Оҷонсии содироти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон // «Тоҷикистон», № 7, соли 2026. – 7с.
12. Ҷумҳурии Тоҷикистон ва минтақаҳо: Агентии омории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон / №1. – 2024. – 27 с.
13. Гривен М., Йип Д., Вэй В. Новаторы Поднебесной: Как китайский бизнес покоряет мир / Марк Гривен, Джордж Йип, Вэй Вэй. – Москва: Альпина ПРО, 2022. – 212 с.
14. Шваб Клаус. Технологии Четвертой промышленной революции: /перевод с английского/ / Клаус Шваб, Николас Дэвис. – Москва: Эксмо, 2023. – 320 с.
15. Саъдиев Ш. М., Мирзоева Ф. З. Состояние инновационной деятельности промышленных предприятий в Таджикистане. – Душанбе: Рафиграф, 2008. – 120 с.
16. Барышева А. В., Балдин К. В., Передеряев И. И. и др. Инновации / под общ. ред. А. В. Барышевой. 3-е изд. — Москва: Дашков и К., 2012. — 384 с.

REFERENCES:

1. Administrative Division of the Republic of Tajikistan. – Dushanbe: LLC “R-Graph”, 2017. – 575 pp.
2. Rules for Monitoring and Evaluation of the Implementation of Strategic Documents at the National Level, Sectoral and Regional Development Programs in the Republic of Tajikistan (Resolution of the Government of the Republic of Tajikistan No. 615, dated December 29, 2018). – Dushanbe, 2019. – 29 pp.
3. National Development Strategy of the Republic of Tajikistan for the Period up to 2030. – Dushanbe: LLC “Contrast”, 2016. – 87 pp.
4. Bykov, A., & Komarov, E. I. Competitiveness Management: A Study Guide. – Moscow: RIOR: INFRA-M, 2013. – 276 pp.
5. Hamel, G., & Prahalad, C. K. Competing for the Future: Creating the Markets of Tomorrow. Translated from English. – Moscow: Olymp-Business, 2002. – 288 pp.
6. Mukhabbatov, Kh. M. Problems of Natural Resource Management in the Mountainous Regions of Tajikistan. – Dushanbe: Donish, 2015. – 565 pp.
7. Current Issues in Regional Economic Development. Collective Monograph / Edited by Kh. A. Odinaev. – Dushanbe: “R-Graph”, 2023. – 344 pp.
8. Umarov, Kh., & Nosirzoda, Kh. S. “Innovative Management of Priority Sectors of the National Economy” // Bulletin of the National University of Tajikistan. Section of Social, Economic and Public Sciences. – Dushanbe, 2003. – No. 4. – PP. 14–21.
9. Innovation Management: A Study Guide. – St. Petersburg: Nauka, 2000. – 170 pp.
10. Gvishiani, D. M. “Dialectical-Materialist Foundations of Systems Research” // Dialectics and Systems Analysis. – Moscow: Nauka, 1986. – 336 pp.
11. Export Agency under the Government of the Republic of Tajikistan // Tajikistan, No. 7, 2026. – 7 pp.
12. The Republic of Tajikistan and the Regions: Statistical Agency under the President of the Republic of Tajikistan. No. 1. – 2024. – 27 pp.
13. Gryvne, M., Yip, D., & Wei, W. Innovators of the Middle Kingdom: How Chinese Business Conquers the World. / Mark Gryvne, George Yip, Wei Wei. – Moscow: Alpina PRO, 2022. – 212 pp.
14. Schwab, Klaus, & Davis, Nicholas. Technologies of the Fourth Industrial Revolution. Translated from English. – Moscow: Eksmo, 2023. – 320 pp.
15. Sa’diev, Sh. M., & Mirzoeva, F. Z. The State of Innovation Activity of Industrial Enterprises in Tajikistan. – Dushanbe: “Rafigraf”, 2008. – 120 pp.
16. Barysheva, A. V., Baldin, K. V., Perederyaev, I. I., et al. Innovations / Edited by A. V. Barysheva. – 3rd ed. – Moscow: Dashkov i K, 2012. – 384 pp.